

ВЧЕННЯ ГЕРАКЛІТА ПРО ЛОГОС ЯК ЗАКОН УПРАВЛІННЯ КОСМОСОМ ТА ПРОЦЕСАМИ

Серед філософських вчень раннього періоду розвитку старогрецької філософії особлива роль належить філософії Геракліта. Вона засвідчила найповнішу спробу теоретичного осмислення світу та пізнання закономірностей його існування. Розвиваючи основні положення мілетської натурфілософії, ефеський мислитель суттєво поглибив чимало її положень, звернувши особливу увагу на універсальний динамізм світового буття, на те, що усе існуюче виникає і гине, народжується і вмирає, тому що підпорядковане особливому космічному ритму. Ця світова динаміка буття засвідчена ним відомою формулою: «усе тече» («Panta rei»). Геракліт, одним із перших філософів, досить широко починає осмислювати і усю складність пізнавального процесу, роблячи наголос на тому, що видимий світ є лише своєрідним фасадом чи переднім планом, поза який людина мусить проникнути, щоб пізнати і невидиме, заховане. Філософ заявляє: «природа любить ховатися» У ній існує «певна захована гармонія, яка є досконалішою, кращою від очевидної» Тому пізнання, як вважає він, і є спробою віднайдення цієї внутрішньої гармонії або ж сутності речей, а ще точніше – Логосу. Логос, у вченні Геракліта, визнається як всезагальний, всеєдиний закон, і «ті, хто мають намір говорити розумно, мають зміцнювати себе цим, для усіх спільним (загальним), як місто законом» Вже тут і стає очевидним, що із впровадженням у світ логосу, філософ починає вести мову про впорядкованість космічного буття, про наявність у ньому закону його функціонування, адже останній забезпечує «космосу вічність», Логос «править усім за допомогою усього» Тобто Логос у сфері космічного буття набирає функції необхідності, закономірності чи навіть своєрідного вершителя долі космосу. Геракліт, ведучи мову про світовий космічний Логос як про об'єктивний Логос, як про закон буття, що встановлює вічний і незмінний порядок, є рушійною силою усього, робить ще один висновок. Він починає вести мову про те, що окрім об'єктивного, божественного Логосу, існує ще і Логос суб'єктивний, який складає головну засаду людського існування і притаманний душі кожної людини. «Душі, – заявляє він, – належать Логос, що самозбагачується»

А раз так, то цілком слушно виникало і наступне питання: а як співвідносяться між собою всезагальний логос світу і суб'єктивний, індивідуальний логос? На думку мислителя, людський логос є у реальній гармонії чи злагоді з логосом всезагальним. Вони себе взаємно доповнюють, подібні між собою, та навіть і тотожні. І перший і другий складають зміст

розумного принципу існуючого, того, що править і керує усім. Зв'язок між суб'єктивним і об'єктивним логосом відбувається, як зазначає ефеський філософ, через просте вбирання людиною у себе в процесі “дихання” світового логосу. На цій основі, зрештою, і відбувається постійне «самозбагачення суб'єктивного логосу», тобто проходить збільшення його пізнавальних можливостей. Та головне – якраз у такий спосіб людина прилучається до світової мудрості, де у світовому логосі відшукує для себе єдиний об'єктивний критерій знання, мудрості та взагалі пізнання. На цій основі і звучить наполегливий заклик філософа до того, щоб усі слідували вимогам цього космічного логосу .

Здійснивши подібну акцію, беручи участь у цьому «розумі», у «приєднанні до всезагального», людина стає розумною і, навпаки, будь-який відрив чи від'єднання від нього веде її до помилок та заблуджень. Вказуючи, що «логос властивий усім...», і подібно ж – «усі люди мають здатність пізнавати себе і розмірковувати», Геракліт також засвідчує певну гносеологічну нерівність людей, яка проявляється у тому, що логос не усім відкривається раптово, однаково. Подібно ж люди його сприймають та розуміють, а тому і часто перебувають у «сплячці» Причини тут різні: і стан індивідуальної душі, і суб'єктивні людські уявлення та інші перешкоди. У гносеологічному плані це має негативні наслідки, бо тоді «більшість живе так, неначе [кожен] може мати своє особливе розуміння», а ще більш драматичним стає те, що за подібних обставин чимало людей стає нездатними «говорити правду і діяти у згоді з природою, йдучи за нею» В даному випадку проходить відрив людини від логоса і як результат – вона потрапляє в обійми неправди, фальші чи просто заблудження. Тому Геракліт наполягає: «І хто хоче говорити мудро, – каже він, – повинен озброїти себе цим спільним для усіх, як місто законом і навіть сильніше» Ведучи мову про суб'єктивний логос, Геракліт твердить, що істинна мудрість людини полягає не тільки у тому, щоб говорити істинне, але і у вмінні діяти, відповідним чином. Тобто, для ефеського мислителя чітко вирисовується проблема єдності людського мислення і практичних дій, поведінки кожної людини. Як зауважує Геракліт, чимало людей зовсім не турбуються про осмислення власних дій, способу поведінки, а тому діють «неначе діти батьків», несамостійно, хоча і вважають, що володіють «особистим розумінням» Ось чому суб'єктивний логос покликаний не лише «виражати правду», але ще і вказувати на те, як розумно та правильно діяти. Тобто усі людські дії так чи інакше підпорядковані всезагальному, об'єктивному логосу, бо «хто бажає говорити мудро, повинен спиратися на це всезагальне» В одному з фрагментів Геракліта знаходимо також цікаве міркування про те, що людина постійно повинна піклуватися і про пізнання власного «Я» і, отже, здійснювати у своєму житті постійні духовні акти самопізнання, саморефлексії, бо усім людям «властиво пізнавати себе і мислити» На цій основі і складається, як

вважає Геракліт те, що ми іменуємо поняттям людська гідність чи чеснота (arete). Зрештою, ніщо інше не може так окреслити духовну вищість людини, як її розум, мислення бо, «розміркування і є великою доблестю», засвідчує ефеський мислитель.

Святослав Вишинський

Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України, Київ

ІЄРАРХІЧНЕ СПІВВІДНОШЕННЯ ЗНАННЯ І ДІЇ В ІНТЕГРАЛЬНОМУ ТРАДИЦІОНАЛІЗМІ

Школа інтегрального традиціоналізму в особі Рене Генона та його послідовників, сформувавши основні засади фундаментальної критики модерну, на противагу суб'єктивним пошукам Сучасності протиставляють догматичні принципи Традиції. Повертаючись у своїх рефлексіях до ідеї абсолютного духовного авторитету та абсолютного духовного знання як основи всього відносного, до якого вони зараховують і сферу людського буття, мислителі-традиціоналісти, виходячи з установленної ними світоглядкової ієрархії, заявляють і про необхідність належного підпорядкування нижчого – вищому, матеріального – духовному, діяльнісного – споглядальному. Проводячи певну межу між сферою метафізики і сферою онтології (між областю незмінних ідей-принципів і змінним феноменальним світом становлення [2, с. 367]), традиціоналісти відповідно розмежовують сфери чистого знання і дії, що ми можемо порівняти з класичним розрізненням «ідеального» і «матеріального», однак на більш тонкому рівні, заснованому на принципі єдності та ієрархії. Розцінюючи тяжіння до споглядання як рису східної цивілізації (і взагалі традиційної цивілізації як такої), Рене Генон у своїй праці «Криза сучасного світу» в тій же мірі розглядає західну цивілізацію як домінантно «діяльнісну», спрямовану на активне перетворення світу, його освоєння та пристосування до своїх потреб: «Актуальна суперечність між Сходом і Заходом засновується на тому, що Схід стверджує безумовну перевагу умогляду над дією, а сучасний Захід, навпаки, перевагу дії над умоглядом» [1, с. 44]. Навіть теоретичне знання західної науки, як він відзначає, має практичну утилітарну підоснову, котра в цьому сенсі виступає головним рушієм наукового розвитку. Така зорієнтованість у зовнішній світ, в область емпірики, на противагу духовній самозосередженості Сходу, фактично розглядається традиціоналістами як головна риса Заходу, із якою пов'язана сама суть таких понять як «прогрес» і «розвиток», і з вірою в які ототожнюється саме західна цивілізаційна парадигма (парадигма Сучасності). Відмінність у пріоритетах, характерна при співставленні статичного Сходу і динамічного Заходу, таким чином закономірно розцінюється Рене Геноном як відмінність між традиційним